

DRUKWERK VAN PIETER ZOETAERT EN WILLEM DE NEVE. EEN KLEINE AANVULLING UIT EEN BRUSSELS HANDSCHRIFT

N. GEIRNAERT^o

In zijn belangrijke reeks artikelen over Brugse drukkers heeft A. Schouteet nu zowel aan Pieter Zoetaert (15..-1610) als aan diens opvolger Willem de Neve (1610-1663) een bijdrage gewijd¹. Telkens liet hij zijn artikelen vergezellen van een lijst van de hem bekende werken uit het atelier van deze drukkers. Op die manier is al heel wat materiaal bijeengebracht voor wat ooit een Brugse bibliografie zou kunnen worden. De auteur is er zich echter steeds van bewust dat zijn opgaven onvolledig zijn. Van Pieter Zoetaert vermeldt hij verscheidene drukken die hem slechts uit secundaire bronnen of literatuur bekend zijn². In zijn studie over Willem de Neve doet hij zelfs een oproep tot verder onderzoek. Tevens voert hij aan dat het onderzoek belemmerd wordt door het ontbreken van indices op drukkersnamen in de meeste bibliotheken³. O.i. wordt bibliografisch onderzoek naar oude drukken ook nog belemmerd door het feit dat

^o Drs. geschiedenis ; archivaris ; Lindenstraat 11, 8020 Oostkamp.

1. A. SCHOUTEET, *Documenten betreffende Brugse drukkers. Pieter Zoetaert (15..-1610)*, in : *Hand. Gen. Gesch. «Société d'Emulation» te Brugge, CXIV (1977)*, p. 155 - 161 ; ID., *Documenten betreffende Brugse drukkers. Willem de Neve (1610-1663)*, in *ibid.*, CXXI (1984), p. 221 - 264. Vgl. thans ook A. SCHOUTEET, art. *Zoetaert (Soetaert), Pieter*, in : *Nat. Biogr. Woordenb.*, XI, 1985, kol. 867-870.

2. ID., *Documenten... Pieter Zoetaert*, p. 159-161, nrs. 1, 3, 4, 7, 8, 11. Voor het nr. 11, *Het Prieel der Gheestelijke Melodie*, door Zoetaert in 1609 gedrukt, zie thans B. VANDENBUSSCHE, *Onderwijs en armenzorg*, in : M. CLOET, m.m.v. B. JANSSENS DE BISTHOVEN en R. BOUDENS (red.), *Het bisdom Brugge (1559-1984)*, Brugge, 1984, p. 148-149, met afbeelding titelpag., vermelding bewaarde ex., bespreking van inhoud en belang van het werk.

3. SCHOUTEET, *Documenten... Willem de Neve*, p. 226.

de studie van de boekdrukkunst en de handschriftenkunde thans enigszins uit elkaar zijn gegroeid. Specialisten op het gebied van de geschiedenis van de boekdrukkunst zoeken zelden naar gegevens in handschriftencatalogi. Toch is het algemeen bekend dat handschriften en drukken nog tot ver na de opkomst van de boekdrukkunst samen werden ingebonden.

Op die manier ontstond ook de verzamelcodex die thans bewaard wordt in BRUSSEL, KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK ALBERT I, Hs. 8582-85. Het betreft een 17de-eeuwse papieren codex die afkomstig is uit de oude bibliotheek van de Bollandisten in Antwerpen. Het verzamelhandschrift, bewaard in de reeks «Collectanea Bollandiana», bevat o.m. twee brieven vanuit het Brugse jezuïetenklooster gericht aan pater Heribert Rosweyde († 1629), de voorloper van het eigenlijke genootschap der Bollandisten, zodat men mag aannemen dat het boekdeel door of in opdracht van Rosweyde is ingebonden⁴. Dit laatste is nog waarschijnlijker wanneer men rekening houdt met de datering van de opgenomen drukken, waarover straks meer.

Naast de hierboven vermelde brieven bevat de codex nog andere *Brugensia*. De eerste tekst van het handschrift is een kopie van de echtheidsoorkonde van de relik van de H. Basilius, bewaard in Brugge, 30 mei 1463. De tekst van deze oorkonde werd in 1973 bestudeerd en naar het origineel gepubliceerd door B. Janssens de Bisthoven⁵. De bladen waarop deze oorkonde is gekopieerd werden als ff. 2-3 en 6 gefolieerd. Daartussen, genummerd 4 en 5, bevindt zich een gevouwen bedrukt vel. Volgens het model van A. Schouteet kan het als volgt worden beschreven :

Hic potest intelligi qualiter et per quem Sanguis Domini nostri Jesu Christi a transmarinis partibus ad hanc civitatem fuit translatus, et in ecclesia sancti Basillii collocatus.

Brugis Flandrorum excudebat Petrus Soetaert e regione domus Senatoriae, Anno à nato Christo M.DC.VIII.

In plano — gedrukt affiche, bestemd voor de verspreiding van de verering van het H. Bloed.

4. De beschrijving van de codex werd reeds gepubliceerd door J. VAN DEN GHEYN, *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque royale de Belgique*, V : *Histoire-Hagiographie*, Brussel, 1905, p. 477-478, nr. 3475.

5. B. JANSSENS DE BISTHOVEN, *De relikwie van de H. Basilius de Grote*, in : *Album Albert Schouteet*, Brugge, 1973, p. 93-99 (ed. p. 98-99).

Het door Zoetaert gedrukte stuk bevat inderdaad de traditionele voorstelling van de legende van het H. Bloed zoals die tot op de huidige dag, de kritische studie van dom N. Huyghebaert ten spijt, in folders en brochures wordt verspreid⁶. Dat dergelijke propaganda-folders voor het H. Bloed ook in de volkstaal al in de 17de eeuw in gedrukte vorm werden verspreid, was reeds bekend⁷.

Voor de geschiedenis van het drukkersatelier van Pieter Zoetaert zij nog de aandacht gevestigd op het volgende. Het stuk dateert uit 1608 en moet dus in Schouteets lijst tussen de nrs. 7 en 8 worden geplaatst. Opmerkelijk is de aanduiding van de plaats waar Zoetaerts atelier gevestigd is: «e regione domus Senatoriae», wat we met «de omgeving van het raadhuis» kunnen vertalen. Het is best mogelijk dat deze nogal gekunstelde omschrijving van de Burg, waar Zoetaerts atelier zich bevond, van de opsteller van de gedrukte tekst afkomstig is.

O.m. uit de twee belangrijkste publikaties van Pieter Zoetaert blijkt dat hij zeer goede commerciële banden onderhield met de Brugse jezuiten. Beide werken waren opdrachten van deze zeer dynamische kloostergemeenschap. Het door Zoetaert in 1605 gedrukte *Iudicium panegyricum Quadrimembris pop. Flandriae* bevat de tekst van een Latijns dispuut dat in dat jaar werd opgesteld en naar voren gebracht door de leerlingen van het Brugse jezuitencollege onder leiding van hun leraren⁸. Uit dit stuk, dat reeds uitvoerig werd bestudeerd, blijkt o.m. de belangstelling voor de middeleeuwen in het onderwijs van de Brugse jezuiten. De titelpagina van het stuk is voorzien van het IHS-monogram, binnen vier concentrische kringen,

6. Bv. C. VLAEMYNCK, *Hoe in troebele tijden de relikwie van het Heilig Bloed te Brugge verborgen werd*, Brugge, 1984 ; zie daarover A. VANDEWALLE, *Gedenksteden van het H. Bloed*, in : *Het Brugs Ommeland*, XXIV (1984), p. 227.

7. N. HUYGHEBAERT, *Een zonderling paneel in Kortrijk*, in : *Biekorf*, LXXVIII (1978), p. 76-77, waar ook het verband gelegd wordt met de brochures uit onze eeuw, die geen enkele legende willen prijsgeven.

8. Het stuk kreeg in Schouteets inventaris het nr. 5. Voor een uitvoerige beschrijving met bespreking van inhoud en cultuurhistorische situering van dit werk zie A. VIAENE, *Het debat over Vlaanderens roem in het jezuitencollege te Brugge, 1605*, in : *Biekorf*, LX (1959), p. 161-170, en J. ANDRIESSEN, *Belangstelling voor de middeleeuwen in het humanistisch onderwijs der XVIIe eeuw*, in : *Hand. Kon. Zuidned. Mij voor Taal- en letterkunde en Geschiedenis*, XIII (1959), p. 5 - 22, zie ook : A. DEWITTE, *Scholen en onderwijs te Brugge gedurende de middeleeuwen*, in : *Hand. Gen. Gesch. «Société d'Emulation» te Brugge*, CIV (1972), p. 164 en 205-206.

met allerlei versieringsmotieven en omkaderd door een vierkante lijst met een engelkopje in elke hoek. Dit monogram verwijst naar de jezuïëntenorde⁹. Hetzelfde monogram komt ook voor op Zoetaerts *Het Prieel der Gheestelijke Melodie* dat eveneens in opdracht van de jezuïeten werd gedrukt¹⁰. Pieter Zoetaert heeft dus als drukker een rol gespeeld in de contrareformatorische activiteit van de Brugse jezuïeten.

A. Schouteet heeft al vermeld dat Willem de Neve bij zijn overname van de zaak van Pieter Zoetaert het eigenlijke drukkersgereedschap, zoals persen, letters, versierde initialen en andere ornamenten heeft overgenomen¹¹. Dit wordt bevestigd door de hier te bespreken druk uit het hierboven vermelde Brusselse handschrift. Op de f. 66-69 van hs. K.B. 8582-85 bevindt zich inderdaad een zo goed als onbekende druk van De Neve die we, nog steeds volgens het model van Schouteet, als volgt beschrijven :

Haema-Christias oft Tragicomedie, van het H. Bloet ons Heren Jesu Christi. Hoe het selve ghegheven is vanden Machtigen Coninc van Hierusalem Balduinus, aen den Hooch-gheboren Grave van Vlaenderen Theodericus van Alsatien die dat vvt het H. Lant gebrocht heeft ende ghestelt in de stad van Brugge in Vlaenderen anno ons Heeren 1148. Sal vertoocht worden al hier door de Joncheyt van de Patres der Societeyt Jesu anno 1611 den 4 Mey. Tot Brugge. By Guiliam de Neef op den Burcht.

In 4°, 8 ongen. blz.

Het titelblad van deze druk vertoont het door Zoetaert al gebruikte jezuïetenembleem. Dit ornament behoorde dus blijkbaar tot het door De Neve overgenomen drukkersgerei. Het verwijst naar De Neves opdrachtgevers, de Brugse jezuïeten, voor wie ook Zoetaert al enkele belangrijke opdrachten had uitgevoerd. De Brugse jezuïeten bleven dus vertrouwen in hetzelfde atelier, ook na de wisseling van bedrijfsleider. In Brugge hadden ze op dat moment geen andere keus, maar ze konden net zo goed hun drukwerk in een andere stad laten uitvoeren. De Neve heeft dus ook de commerciële relaties van zijn voorganger behouden.

9. ANDRIESEN, *o.c.*, p. 8.

10. VANDENBUSSCHE, *o.c.*, p. 148. Ook de nrs. 8 en 9 van Schouteets inventaris zijn opdrachten van de Brugse jezuïeten (cf. SCHOUTEET, *Documenten... Pieter Zoetaert*, p. 160).

11. SCHOUTEET, *Documenten... Willem de Neve*, p. 226.

Het te Brussel bewaarde drukje is ook nog van belang omdat het stuk, blijkens de lijst van Schouteet, het oudste bewaarde werk van De Neve is. Volgens de datering van *Haema-Christias* is het werkje gedrukt voor 4 mei 1611. Het werd waarschijnlijk vooral verspreid op H. Bloeddag, 3 mei, van het jaar 1611. Het nr. 1 in Schouteets inventaris, eveneens uit 1611, dateert ten vroegste van begin augustus 1611. Dit betekent nog niet dat *Haema-Christias* met zekerheid als De Neves eerste werk kan worden beschouwd. De Brugse stadsrekeningen over het boekjaar sept. 1610 - sept. 1611 vermelden nog een druk van 100 plakkatens betreffende de Brugse markt¹². Een exemplaar daarvan is nog niet opgedoken, maar het werk dateert waarschijnlijk van iets voor *Haema-Christias*.

Zoals uitvoerig vermeld op de titelpagina, is *Haema-Christias* een historische evocatie in verband met de Brugse H. Bloedrelikwie, opgevoerd door de leerlingen van het Brugse jezuïetencollege op 4 mei 1611, daags na H. Bloeddag. Het werk is in het Nederlands gesteld en is eigenlijk een «programmabrochure». Het beschrijft beknopt elk tafereel van het stuk. We vermoeden dat het stuk ook in het Nederlands is opgevoerd, hoewel daarover geen zekerheid bestaat. *Haema-Christias* is ingedeeld in drie bedrijven («vertooch» genoemd), waarin tijdens verscheidene tafereelen («uutganc» genoemd) de traditionele gesschiedenis van het H. Bloed wordt uitgebeeld. J. Andriessen heeft al opgemerkt dat ook dit toneelstuk een uiting is van de belangstelling voor de middeleeuwen in het onderwijs van de Brugse jezuïeten¹³. Het stuk is verder ook nog vermeld in het repertorium van het jezuïetentoneel van Van den Boogerd¹⁴. Geen enkele auteur heeft echter aandacht besteed aan de uiterlijke vorm van het werk¹⁵. In de geschiedenis van de drukkunst bleef het onvermeld, hoewel het omwille van de datering en de inhoud niet zonder belang is. Ook in de geschiedschrijving over het onderwijs te Brugge is *Haema-Christias* onbekend gebleven.

12. *Ibid.*, p. 221 en 250.

13. ANDRIESSEN, *o.c.*, p. 7.

14. L. VAN DEN BOOGERD, *Het jezuïetendrama in de Nederlanden*, Groningen, 1961, p. 237.

15. VAN DEN BOOGERD, *o.c.*, p. 237, verwijst weliswaar naar het Brusselse hs., maar heeft nagelaten te vermelden dat het om een druk gaat.

Als besluit kan worden gesteld dat Zoetaert en De Neve als drukkers hebben meegewerkt aan de verspreiding van de ideeën van de contrareformatie in en rond Brugge. Reliekenverering speelde daarin een belangrijke rol, en ook de Brugse jezuiten hebben bijgedragen tot de versteviging van de H. Bloedverering te Brugge. Zowel Zoetaert als De Neve hebben teksten i.v.m. het H. Bloed gedrukt. Van Zoetaert was al bekend dat hij goede contacten onderhield met de Brugse jezuiten. Zijn opvolger Willem de Neve kon daarvan profiteren en werkte eveneens voor deze opdrachtgevers. Een laatste opmerking is van methodologische aard : bij het onderzoek naar oude drukken moeten ook handschriftencollecties en -catalogi worden betrokken.